

Kalle Päätalo ja Séamus Ó Grianna – mihin kansankirjallisuutta tarvitaan? ¹

Panu Petteri Höglund

Summary

Kalle Päätalo and Séamus Ó Grianna – What is Peasant Literature Good for?

The article compares Séamus Ó Grianna of Donegal Gaeltacht, Ireland, and Kalle Päätalo of Taivalkoski, Finland, - two peasant writers. While Séamus Ó Grianna came from a culture rich in oral literature and creativity, but illiterate, Kalle Päätalo grew up in a literate world, but one where literature was perceived as sinful and detrimental. The differences and similarities between the two writers are surveyed. Both were well-known for the sheer volume of their literary output, and both were largely shunned by modernist literary criticism. Both were perceived as pillars of conventional, conservative nationalism, but both were actually less than comfortable with it. On the other hand, while Séamus Ó Grianna wrote schematically and seldom innovated, seeing the very survival of his literary medium, Ulster Irish, as more pressing issue than literary creativity as "l'art pour l'art", Kalle Päätalo changed with his times and assimilated much of contemporary modernism into his way of writing while his literary career advanced. Both writers were champions of their home dialects, but while Päätalo used his mainly in dialogue and as occasional spice of his standard Finnish, Ó Grianna boldly challenged the emerging standard of written Irish, preferring his Ulster dialect undiluted.

Achoimre

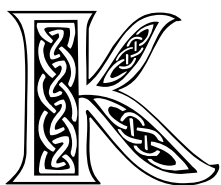
Kalle Päätalo agus Séamus Ó Grianna – an bhfuil gá le litríocht tíre?

Cuireann an t-alt seo Séamus Ó Grianna ó Thír Chonail agus Kalle Päätalo ó Taivalkoski in Oir-Thuaisceart na Fionlainne, an bheirt scríbhneoirí tíre, i gcomparáid le chéile mar scríbhneoirí is mar dhaoine. Tháinig Séamus Ó Grianna ar an bhfód i gcultúr neamhliteartha a bhí saibhir i mbéal-litríocht agus i bhfilíocht phobail. Ón taobh eile de, níorbh aon adhnuá le haon duine de mhuintir Päätalo a theanga dhúchais a bhreacadh síos, ach san am céanna, bhí meas an pheaca agus na baothshiamsaíochta acu ar an litríocht mar rud. Caitear súil ar an mbeirt scríbhneoirí, chomh cosúil agus chomh difriúil mar

¹ Anders Ahlqvistin merkkipäivän johdosta.

atá siad le chéile. B'í líonmhaireacht na leabhar a chum siad ba mhó a thuill a gclú dóibh. Bhí drochmheas ag an gcriticeoireacht nua-aimseartha ar a gcuid saothair. Síleadh nach raibh iontu go bunúsach ach bolscairí agus reacairí ag craobhscaoileadh suáilcí an náisiúnachais choimeádaigh choinbhinsiúnta, ach mar sin féin, ní raibh ceachtar acu compordach leis. Ón taobh eile de, nuair a chloígh Séamus Ó Grianna sách dlúth leis an múnla scríbhneoireachta a tharraing sé air i dtús a chaithréime, níor leasc le Páatalo na nósanna nua-aimseartha a chur i bhfeidhm ar a chuid scríbhinní féin, de réir is go raibh sé ag dul in aois agus ag éirí cleachtach ar a cheird. Tá clú an chanúnachais ar an mbeirt acu chomh maith, ach má bhí Séamus Ó Grianna ag tabhairt dhúshlán an Chaighdeáin Oifigiúil riamh leis an urraim a thugadh sé do cheart Ghaeilge Uladh mar a chonacthas dó féin é, ní úsáideadh Páatalo an chanúint mórán taobh amuigh den aithris ar an gcomhrá, ach amháin mar spíosra ócáidiúil le cur leis an bhFionlainnis chaighdeánta.

Kaksi kansankirjailijaa

Kalle Páataloa ja Séamus² Ó Griannaa lienee molempia siinä mielessä pidettävä kansankirjailijoina, että kumpikaan ei ole noussut minkään perinteisen kirjallisen establishmentin piiristä. Kummankin koti- ja perhepiirissä ”kirjailijan” ammatti oli jo käsitteenäkin melko vieras. Kalle kuului siihen suomalaiseen

maakansaan, joka kyllä osasi lukea ja kirjoittaa – olihan meidän protestanttisessa maassamme oleellisen tärkeää, että Herran sanaa saattoi kansanmieskin ylösrakennukseen tavalla – mutta jolle kirjallisuus ja runous oli turhuutta, jopa syntiä – hienostunutta myrkkyä sielulle³. Séamus Ó Grianna taasen kasvoi ympäristössä, jossa kyllä oli oma kirjallinen kulttuurinsa, omat runoilijansa, tarinansa ja sankarinsa. Iirinkieliset maalaisihmiset Séamus Ó Griannan kotikylässä osasivat kertoa, mikä runo tai laulu oli Peadar Ó Doirnínin, mikä Art Mac Cumhthaighin sepittämä, pystyivätpä jopa luonnehtimaan näiden ammoin kuolleiden runoilijoiden luonnetta ja elämänkaarta monin mehevin juoruin, mistä erinomainen esimerkki ovat Séamusin nuoremman veljen, Seosamhin, iirinkielisen Ulsterin rahvaanrunoilijoista laatimat elämäkerralliset esseet⁴. Asiassa oli kuitenkin yksi mutta: ne, jotka tunsivat tämän ”kirjallisuuden” parhaiten, olivat luku- ja kirjoitustaidottomia eivätkä kyenneet merkitsemään muistiin kuulemiaan

² Sekä kirjoitusasua Séamus että Séamas esiintyy. Ääntämisen kannalta niillä ei ole eroa.

³ ”Esteenä kirjoittamiselle olivat ympäristön [...] kirjasisivistystä halveksivat ja kouriintuntuvaa työtä arvostavat asenteet. *Kiinmostus kirjallisuuteen oli vielä salattavampaa kuin sukupuoliasiat.*” (Karonen 2003, 225. Kursivointi P.P.H.)

⁴ Mac Grianna 1986: Séamas Dall Mac Cuarta (ss. 55–67), Peadar Ó Doirnín (ss. 68–76), Cathal Buí Mac Giolla Ghunna (ss. 77–90), Art Mac Cubhaigh (ss. 91–100).

eivätkä laatimiaan teoksia. Vaikka iirin kielellä on kirjalliset perinteet 600-luvulta jKr saakka, niistä ei Séamus Ó Griannan syntyessä vuonna 1889 ollut mitään jäljellä, ainakaan syntyperäisten puhujien keskuudessa. Kirjeitä kirjoitettiin ja lehdet luettiin englanniksi: sellaistaikin tapahtui, että syntyperäinen iirinpuhuja yleni koulutusta hankittuaan *englanninkieliseksi* kaunokirjailijaksi⁵.

Molemmille miehille siirtyminen kirjailijaksi oli siis jo itsessään merkittävä elämänmuutos ja siirtymä uudenlaiseen kulttuuripiiriin. Molemmille ”kansankirjailijana” toimiminen merkitsi ainakin jossain vaiheessa uraa sitä, että he kirjoittivat kirjallisen älymystön maun vastaisesti ja että heidät tuomittiin, ei niinkään tuotantonsa perusteella kuin sen perusteella, millaisia ennakkokäsityksiä ja kliseisiä oletuksia kirjallisella eliitillä oli ”kansankirjailijoista”. Kirjallinen eliitti loi itselleen karikatyyrin, olkinuken, siitä, millainen on heidän vastustamansa ja inhoamansa rahvaankirjailija, ja sekä Päätalo että Ó Grianna saivat kestääkseen arvostelua, joka perustui pikemminkin tähän olkinukkeeseen kuin heidän todelliseen tuotantoonsa. Ó Griannan kohdalla tähän liittyi sellainen absurdi piirre, että häntä katsoivat asiakseen arvostella nekin, joilla ei ollut kielitaitoa perehtyä hänen teoksiinsa.

Kalle Päätalo on tuskin koskaan ollut missään mielessä kanonisoitu kirjailija. Pikemminkin hänen kanonisointinsa on ylipäättään tullut näköpiiriin vasta viime aikoina, kun mm. postmodernistiset ajatussuuntaukset ovat mahdollistaneet kansan- ja viihdetaiteilijoiksi miellettyjen kirjailijoiden arvostamisen ja tehneet heistä respektabeleita tutkimuskohteita. Sitä ennen Päätalo on ollut monelle radikaalille ja modernistille näppärä sylkykuppi, josta on jo lukematta tiedetty, mitä hän edustaa: suomifilmien maaseutumailmaa ja vanhan ajan kristillistä juntti-isänmaallisuutta, ja jos kohta hän rakennustyöläiseksi päätyikin, hänessä ei tietenkään ollut pätkääkään punaista luokkatietoisuutta, joka olisi nostanut hänen arvoaan 1970-luvun vasemmistolaisten silmissä. Kuten Séamus Ó Griannan tapauksessa, arvostelijat ovat mielestään tienneet kirjailijasta kaiken tämän teoksia lukematta. Todellisuudessa tietenkin sekä hurraaisänmaallisuus, ankaralakinen lestadiolaisuus että konventionaalinen realismi ovat asioita, joilla toki on roolinsa ja vaikutuksensa Päätalon tuotannossa, mutta joita hän on sekä elämässään että kirjallisuudessaan pyrkinyt pakenemaan ja välttelemään parhaansa mukaan oman henkilökohtaisen pikku vapautensa nimissä, kuten ainakin kansanihminen. Siksi myös kansanihmiset ovat lukeneet

⁵ Näin esimerkiksi Liam O’Flaherty (Ó Flaithearta, 1896–1984), syntyjään aransaarelainen kirjailija, joka laati koko tuotantonsa englanniksi lukuunottamatta vuonna 1953 julkaistua kokeellista novellikokoelmaa *Dúil*. Hänen sukulaisensa Breandán Ó hEithir (1930–1990) toimi kaksikielisenä kirjailijana ja journalistina, mutta lienee ollut iiriksi merkittävämpi.

hänen teoksiaan ja osanneet samastua häneen, myös hänen inhimillisiin heikkouksiinsa.

Vuonna 1919 syntynyt Kalle Päätalo saapui suomalaiseen kirjallisuuteen viisikymmenluvulla, kun suomen kirjakieli oli jo pitkälti muotonsa saanut ja astumassa mukaan eurooppalaisen kirjallisuuden yleisiin kehityssuuntiin. Hänen kansanomaisuutensa tuntuu kirjallisen älymystön mielestä olleen suoranainen taantumuksellinen taisteluhaaste korkeakirjallisille käsityksille siitä, mikä on hyvää ja arvostettavaa sanataidetta. Päätalon tuotantoon tutustuneet tietävät hyvin, että tämä totuus kaipaa pientä suhteuttamista: tuotantonsa merkittävimmissä osassa, avoimen omaelämäkerrallisessa Iijoki-sarjassa hän hyödynsi 1960-luvun seksuaalisen vapautumisen avaamia uusia mahdollisuuksia kirjoittaessaan rehellisesti ja avoimesti, itseään säästelemättä, noloista ja nöyryyttävistä seikkailuyritelmistään tällä elämänalueella (vrt. Päätalo 1995a, 314, 316; Päätalo 1995b, 63–67). Hänen sotakokemuksensaakaan eivät ole kovin sankarillisia: talvisodasta hän myöhästyi, ja jatkosodassa hän toimi huoltojoukoissa (vrt. Niklander 1991, Sihvo 2000, 140), joten sotakeikka limittyy luontevasti osaksi hänen työmiehen elämäkokemustaan. Hänet siis voitaneen vapauttaa hurraaisänmaallisuusepäilyistä. Myös Päätalon rooli murteen tai murteelliseksi stilisoidun kirjakielen käyttäjänä ansaitsisi varmaan enemmän pohdintaa: kohtuudella arvioiden hän ei välttämättä ole vain hyödyntänyt Iijoki-sarjassa edellisten vuosikymmenten avaamia mahdollisuuksia käyttää murteellista puhekieltä kaunokirjallisuudessa, vaan on jopa itsekin saattanut laajentaa suomalaisen kirjallisuuden kielellisiä ilmaisukeinoja, ehkä hyvinkin merkittävästi. Päätalon tyylin kehitystä olisikin syytä tutkia osana puhekielten, murteiden ja kielellisen naturalismin laajempaa yleistymiskehitystä suomalaisessa nykykirjallisuudessa. Myös minäkertojan käyttö Iijoki-sarjassa on modernismin myötä yleistynyt piirre suomalaisessa sanataiteessa. Sen sijaan että Päätalo leimattaisiin modernismin tutkainta vastaan potkineeksi taantumukselliseksi, mistä tavasta ollaan toivottavasti jo pääsemässä eroon, suomalaisen kirjallisuuden historian tulisikin pohtia hänen ansioitaan modernistiset keinot kansankirjallisuuteen kotiuttaneena vaivihkaisena uudistajana.⁶

⁶ Modernismin myötä yleistyneistä keinoista ja niiden ilmaantumisesta Päätalon tyyliin vrt. Karonen 2003, 226. Päätalosta osana sodanjälkeistä modernisaatiota kirjallisuudessa ja yhteiskunnassa totesi Sinnemäki: ”Viittaus Linnan kieleen (puhekielen käytön esikuvana Päätalon esikoisromaanille ”Ihmisiä telineillä”, P.P.H.) on tärkeä. Painetu[ssa] sana[ssa käytetyn kielen] profanisointuminen oli tunkemassa Suomessa kulttuuritaistelun keskiöön. [...] Kaikkiällä uhkaava kurin höltyminen ja tapainturmelus eivät saa vetää lokaan puhdasta oppia [...]” ”Päätalon esikoinen on varhainen tekijä tässä prosessissa, jota seurasi vedenpaisumus, tapaukset Mykle, Miller, Rintala, Salama, Mukka [...]” Sinnemäki 2000, 63.

Päätalon tuotantoa, ennen muuta tietysti Iijoki-sarjaa, leimaa omaelämäkerrallinen ote ja voimakas ”yhtey[s] ulkoiseen ympäristöön” (Roos 1988, 175), Iijokivarren paikkaa ja ihmisiä kohtaan koettu velvollisuus kertoa rehellisesti ja todesti elämästä kuten se koettiin (ibid.). Roos puhuukin ”omaelämäkerralli[sesta] sopimu[ksesta]” (ibid.), joka määrittää kirjailijan tuotannon taiteelliset päämäärät. Toisessa yhteydessä hän korostaa, että tämä ei toki sulje pois todellisuuskuvauksen merkittäväkään editointia ja kaunokirjallista työstöä: onhan Päätalon romaaneille ominaista suullisuus ja dialogipainotteisuus – paikoitellen miltei Kiven *Seitsemään veljekseen* verrattavalla tavalla – mikä käytännössä edellyttää keskustelujen ja repliikkien laajamittaista rekonstruointia pikemminkin tarinankuljetuksen sisäisten vaatimusten kuin minkään ehdottoman dokumentarismien ehdoilla (Roos 2000, 27). Dialogisuus on osa Päätalon tuotannon kirjallisuudellisuutta, *literaturnostia*, ja sellaisena taiteellinen valinta, kirjallinen tehokeino, jonka tarkoituksena on voimistaa lukijan kokemusta omaelämäkerrallisen sopimuksen toteutumisesta.

Iirinkieliselle nykykirjallisuudellekaan omaelämäkerrallinen tematiikka ei ole vieras – itse asiassa juuri kansanihmisten omaelämäkerrat (esim. Mac Gabhann 1996, Ó Dónaill 1997, Ní Mhainín 2000, Ó Caoimh 1989, Ó Criomhthain 1980, Sayers) ovat 1920-luvulta saakka olleet sen selkäranka. Séamus Ó Griannan laajasta tuotannosta löytyy kuitenkin vain kaksi selvästi omaelämäkerrallista teosta, ja niistäkin vain toinen⁷ on tätä kirjoitettaessa kirjakaupasta saatavana. Itse asiassa uransa jo Irlannin vapaavaltion aikoina aloittaneeksi iirinkieliseksi kansankirjailijaksi hän on tässä suhteessa varsin epätavallinen.

Luonnollisesti omaelämäkerrallisia aineksia on helppo löytää hänen tuotannostaan – esimerkiksi lapsuusmuistelman *Nuair a Bhí mé Óg* ja romaanin *Caisleáin Óir* (Ó Grianna 1994) koulunkäyntikuvausten yhtäläisyydet eivät jää epäselviksi kellekään – mutta yleisesti ottaen Ó Griannalle on pikemminkin luonteenomaista folkloren ja kansanomaisten anekdoottien stilisoiminen ja laajentaminen – joku sanoisi: paisuttaminen – novelleiksi sekä ylipäätään läheisyys kansanperinteeseen, sen tarinoihin ja kerrontakeinoihin. Siinä missä Päätalo kirjoitti nuoruutensa todellisuudesta, usein hyvinkin naturalistisella otteella, Ó Grianna keskittyi kirjoittamaan nuoruutensa haavemaailmoista ja muovaamaan kaunokirjalliseen muotoon kotona kuulemiaan kansantarinoita. Kyse saattaa olla iirinkielisen Irlannin omasta mytologiasta⁸, mutta myös kansainvälisistä faabeleista, kuten novellissa *Léine an tSonais* (Ó Grianna 1993 II, 94–100); novellin

⁷ Ó Grianna 1986. Tämä on muistelmateos kirjailijan lapsuudesta. Toinen omaelämäkerrallinen teos on alkujaan vuonna 1945 ilmestynyt nuoruuden ja varhaisen keski-ian muistelmä *Saoghal Corrach*, vrt. Ó Conluain, 29 ja *passim* sekä Ó Fiaich, 147 ja *passim*.

⁸ Esim. novelli *Carn Fhearaígh*, Ó Grianna 1993 II, 87–93.

Ciall Cheannaithe (Ó Grianna 1993 I, 167–178) aihe taas on suoraan Shakespearen *Romeosta ja Juliasta*, olkoonkin että onnettoman rakkauden motiivi toki on yleisinhimillinen ja löytyy myös iirinkielisestä mytologiasta. Mitä sitten tulee nuoruuden haaveisiin, ei ole aivan aiheetonta väittää Séamus Ó Griannan kirjoittaneen huomattavassa osassa sekä novellejaan että romaanejaan melko pienin variaatioin saman onnettoman rakkaustarinan: poika ja tyttö ihastuvat toisiinsa, mutta sairaalloisen ujoutensa vuoksi eivät koskaan uskalla kertoa sitä toisilleen, sitten heidän väliinsä tulee Irlannin vapaussota⁹, jomman kumman osapuolen uskonnollinen herätys¹⁰ (joka katolisessa maassa tietenkin merkitsee luostariin menoa) tai Amerikan-emigraatio, ja rakkaus ei pääse koskaan täyttymykseensä, koska osapuolet ajautuvat auttamattomasti erilleen.

Kaksi kotiseutua

Vaikka Kalle Päätaalo ja Séamus Ó Grianna asuivat kovin erilaisissa kulttuureissa, heidän kotiseutunsa muistuttivat monella tavalla toisiaan. Päätalon Taivalkoski oli koillismaan syrjäseutua, jossa ”pohjalta ponnistaminen” parempiin asemiin merkitsi ennen muuta liikkuvaiseen metsä- ja uittotyöhön hakeutumista, jolloin kotikylästä oli lähdettävä verrattain kauaskin. Paikoilleen ei tointanut jäädä, jos vauraaksi halusi. Kallen isän omatoimisuus, yritteliäisyys ja lahjakkuus ilmenivät siten, että hän nousi maatalousköyhälistötaustastaan huolimatta metsätyönjohtajaksi (Karonen & Loivamaa, 225).

Myös iirinkielisellä maaseudulla työ ja elämässä edistyminen piti usein hakea kotikylän ulkopuolelta, ja jo Päätalon isän työvuosina sikäläiset ovat olleet vieläkin liikkuvaisempia kuin taivalkoskelaiset: heidän siirtotyömaansa, ja usein pysyvät uudet kotinsa, ovat löytyneet Liverpoolin, Bostonin, Traverse Cityn tai Massachusettsin Springfieldin kaltaisista paikoista, joko Irlanninmeren tai peräti valtameren takaa. Séamus Ó Griannan kotiseutu, historialliseen Ulsterin maakuntaan kuuluva, mutta Pohjois-Irlannin valtioon kuulumaton Tír Chonaill, Donegalin kreivikunnan iirinkielinen länsirannikko, on kuitenkin perinteisesti poikennut muista iirinkielisistä alueista sikäli, että sillä on maantieteellisesti lähellä perinteisiä kausityöpaikkoja, joista on ollut mahdollista palata työrupeaman jälkeen kotitanhuville. Teini-ikään tultuaan nuorukaiset ja neitokset lähetettiin Donegalin kreivikunnan itäosiin Laganin laaksona tunnetulle alueelle (iiriksi *An Lagán*) piikomaan paikallisten farmarien tiloille. Laganin laakson väestö on

⁹ Vrt. novellia *Mar Gheall ar Mhnaoi*, Ó Grianna 1993 II, 1–16

¹⁰ Kuten novellissa *An Fan-doo-a-daddy-um*, Ó Grianna 1993 I, 29–35

alkujaan skotlantilaista¹¹ ja puhuu äidinkielenään alamaiden skottia eli englannin kielen skotlantilaista murretta, jota jotkut pitävät jopa erillisenä kielenä¹²; lisäksi laganilaiset ovat protestantteja, ja heitä voidaankin pitää Pohjois-Irlannin protestanttiasutuksen länsikärkenä.

Suhde kotiseutuun herroilla toki oli kovin erilainen, sekä ihmisinä että kirjailijoina. Nuorta Päätaloa ahdisti hänen kotiseutunsa syrjäisyys, viheliäisyys ja kultivoitumattomuus, ja hän haki jalompia ja ylevämpiä näköaloja sekä lestadiolaisesta herätyksestä että kirjailijahaaveista¹³. Nuoruutensa kirjailijaunelmat Päätalo esittää *Nuoruuteni savotoissa* seuraavassa hyvin mielenkiintoisessa jaksossa, joka lienee tässä siteerattava kokonaisuudessaan, koska se toimii avaimena näiden kahden kirjailijan peruseroon:

”Voisinko kirjoittaa kertomuksen, jossa pelkkalautan päällä Amerikanmatkansa aloittanut nainen ja lauttamies rakastuisivat? Lempi leimahtaisi niin tulisena, että naisen lännenmatka katkeaisi Iin Haminaan... Rakastuneet voisivat ostaa paluumatkallaan kihlat Oulusta ja kävellä takaisin selkosiimme... Kävisivät vihillä ja perustaisivat vaikkapa kruununtorpan valtion maalle, jossa eläisivät sitten onnellisina... Taikka voisin kirjoittaa tytön jatkavan matkaansa Amerikkaan! Rakastuneet vain sopisivat Iin Haminassa erotessaan, että kun tyttö pääsisi perillä kiinni paljon puhuttuihin ’lännen tienoihin’, lähettäisi hän pojalle tiketin, ja poika menisi sitten perässä.” (Päätalo 1995a, 291).

Nuoren Päätalon luonnosteleva rakkaustarina sijoittuu tosin tuttuun miljööseen, mihin viittaavat murrenana *pelkkalautta* ja tarinan selvään ja konkreettiseen kohtaan sijoittava paikannimi *Iin Hamina*. Silti se noudattelee aivan ilmeisesti kirjallisista esikuvista, epäilemättä etupäässä viihdelukemistoista, saatuja valmiita rakkaustarinan konventioita, jotka tuovat suuren maailman valoa selkosten pimeään kaamokseen.

Mielenkiintoista on, että *Séamus Ó Grianna on kirjoittanut juuri tämän tyyppisiä tarinoita* – emotionaalisia, sentimentaalisiakin lementarinoita, tyypillisesti traagisesti päättyviä, jotka kuitenkin sijoittuvat leimallisesti hänen kotiseutuunsa, ei sellaisena kuin se oli eikä edes sellaisena kuin hän sen muisti, vaan *sellaisena kuin hän sen halusi muistaa*. Siinä missä Päätalo kuvasi kotiseutua ja kotimaata muutoksen ja murroksen kynsissä, Séamus Ó Griannan kotikylä Rinn na Feirste

¹¹ ”Skotlantilaista” tarkoittava sana *Albanach* viittaa iirin kielen pohjoisessa murteessa nimenomaan pohjoisirlantilaiseen protestanttiin ja vasta toissijaisesti Skotlannin asukkaaseen.

¹² Alamaiden skottia, joka on joko englannin murre tai sen lähin sukukieli, ei pidä sekoittaa Skotlannin ylämaiden gaeliin, joka on iirin lähin sukukieli.

¹³ ”Olimme serkkupojan kanssa ihailleet hihitellen aikaansaannostamme (= rivoa kuvaa). [...] Nyt minua ei naurata. [...] Vaikka mitä muuta meikäläinen puhuu ja haaveksii, kun kyrpä ja vittu ja paska ja perkeleet raikuvat aina korvissa. Välillä korkeintaan virren jyminä ja saarnan pauhu... Vahingossakaan ei näe semmosta elämää jota kirjoissa kuvataan.” Päätalo 1995a, 279.

merkitsi yleensä staattisuuden ja muuttumattomuuden saarta silloinkin kun maailman meri myrskysi. Sekä Irlannin politiikka että sodat – Amerikan sisällissodasta toiseen maailmansotaan – ovat hänen näkökulmastaan suuren maailman asioita, joita miehet voivat muistella Rinn na Feirsten joviaalissa miesporukassa siirryttyään eläkkeelle ja palattuaan kotiseudulleen. Vanhat kuolevat, isistä tulee isoisia ja lapsista nuoria – tämä on varsin tavallinen asetelma kun kerrotaan tarinoita Amerikasta kotiseudulle palaajan näkökulmasta – mutta muuten asiat pysyvät entisellä tolallaan. Muutokset ovat vain näennäisiä, elämän suuri pyörä, *rotha mór an tsaoil*, kääntyy välillä maantien kuraan ja nousee sitten siitä pois, mutta mikään ei juurikaan muutu pysyvästi.

Kaksi vastentahtoista soturia

Sekä Kalle Päätalo että Séamus Ó Grianna olivat sotaveteraaneja, mutta sotasankareiksi jokseenkin vastentahtoisia. Päätalon sota oli, lainatakseni SIHVOn esseen otsikkoa, toisenlainen sota: talvisotaan Päätalo ei ehtinyt, ja jatkosodassakin hän joutui kovin epäsankarillisiin tehtäviin – töpinää eli ruokahuoltoja hoitamaan, vaikka varsinaisesti olikin pioneeri. Sankariksi yrittäessään hän haavoittui ja päätyi sotasairaalaan, ja loppuaika sodasta kului Siiranmäen vankileirin huoltopäällikkönä karkuruuteen ja muihin palvelusrikkomuksiin syyllistyneiden sotamiesten ruokahuollosta huolehtimassa.

Séamus Ó Grianna puolestaan osallistui Irlannin vapaussotaan brittejä vastaan, joka muuttui sisällissodaksi, kun osa irlantilaisista – ns. tasavaltalaiset – ei suostunut hyväksymään sovittelurauhaa, joka teki Irlannista muodollisesti brittiläiseen imperiumiin kuuluneen vapaavaltion. Ó Grianna kuului tasavaltalaisiin ja päätyi sodan lopuksi joksikin aikaa vankilaan.

Molemmille kirjailijoille sotakokemus oli huomattavasti oletettua vähemmän dramaattinen. Päätalo kävi sotansa Leo Tolstoin musikoiden hengessä ilman sanottavaa ylevyyskuorutusta, ottaen sen lähinnä työn kannalta, kuten koko elämänsä. Ó Grianna, joka toimi sodassa pikemminkin propagandistina kuin varsinaisena sotilaana, tuntuu kyllä lähteneen taisteluun isänmaallisuuden elähdyttämänä, mutta pettyneen nopeasti. Sen enempää sotakokemus kuin sen jälkeinen vankeuskaan eivät sanottavasti innoittaneet häntä kirjoittamaan (Ó Conluain, 29).

Siinä missä Päätalo suhtautuu sotaan työnä, joka on hoidettava pois alta, Ó Griannan asenne on selvästi emotionalisempi. Traagisen, isänmaallisen sankaruuden ajatus ei ole hänelle täysin vieras, mutta pohjimmiltaan sota on hänelle tappaja ja syvän järkytyksen aihe – ääriesimerkkinä voi mainita novellin *An Bád Beag* (Ó Grianna 1993 I, 42–47), joka kertoo vanhempiensa mukana

Glasgowhun muuttaneen donegalilaisen pikkupojan tarinan. Poika saapuu novellin alussa sukuloimaan Donegaliin uskoen pääsevänsä kylän poikien sankariksi hienoa englantia puhumalla ja kaupunkilaisia tapojaan esittelemällä, mutta huomaakin, että paikallisia lapsia kiinnostaa enemmän kotitekoisten leikkilaivojen uittaminen. Kotiin päästyään hän ryhtyy säästämään rahaa hienoon kaupan leikkilaivaan, jolla haluaa yllättää Donegalin pojat seuraavalla kerralla kun pääsee sinne käymään. Mutta juuri kun hän on saanut laivan, sota – josta novellissa ei siihen asti ole mainittukaan – tulee väliin, ja poika saa äkkivierasta surmansa saksalaisten pommituksessa.

Toistuva teema Séamus Ó Griannan novelleissa on myös sota rakastavaisten erottajana. Se on keskeinen monien novellien lisäksi esimerkiksi romaanissa *Tairngreacht Mhiseoige*, mutta ensiesimerkki on hänen englanniksi kirjoittamansa nuoruusaikainen yrittely *Destiny – A War Story of Donegal* (ss. 151–160, Ó Grianna 2002,). Sodan ja sotaisen isänmaallisuuden moraalista arvostelua esiintyy runsaasti romaanissa *Tairngreacht Mhiseoige*, jonka keskeisiä henkilöitä ovat vanha sotilaslääkäri-isä, hänen kiihkeän nationalistinen tyttärensä ja tytärtä riivusteleva englantilaismielinen nuori mies, joiden keskusteluilla Séamus Ó Griannan voi kuvitella havainnollistavan omaa ristiriitaista suhdettaan irlantilaiseen nationalismiin. Kansallismielistä runoutta harrastava tytär julistaa mahtavasti, että irlantilaisen velvollisuus on kuolla isänmaan puolesta, mutta isä, jolla on omakohtaista kokemusta sodan kauhuista, paheksuu tytön kevytmielistä asennoitumista vakavaan asiaan. Omana moraalisen ohjenuoranaan hän esittää kymmenen käskyä riimitetyssä sanamuodossa, joka sellaisena voi olla iirinkielisen uskonnollisen folkloren – kansan katekismuksen – mukainen.

Kaksi elämää

Toisen maailmansodan jälkeen Päätalo siirtyi Tampereelle, missä hän toimi rakennusmestarina ja inspiroitui kirjoittamaan ensimmäisen romaaninsa ”Ihmisiä telineillä” rakennustyömaan elämästä. Kirjallisen menestyksensä ansiosta hän saattoi aikanaan siirtyä ammattikirjailijaksi. Naismaailmassa jopa aviollisen uskollisuuden kustannuksella koettu menestys johti sittemmin ensimmäisen, sodan varjossa solmitun avioliiton purkautumiseen ja uusiin naimisiin. Nämäkin nolot asiat Päätalo työsti ehdoitta alttiiksi paneutuvana omaelämäkerrallisena kirjailijana teostensa materiaaliksi.

Mitä sitten tulee Séamus Ó Griannaan, hänen elämänsä eteni tiettävästi ainakin sukupuolisiveellisyyden osalta nuhteettomammin kuin Päätalon, jos kohta täyttymättömät eroottiset toiveet ovatkin mitä ilmeisimmin inspiroineet suurta osaa hänen onnettomista rakkaustarinoistaan, niin romaaneista kuin novelleista:

hän pysytteli poikamiehenä keski-ikään saakka kunnes meni naimisiin sairaanhoitajan kanssa, johon oli tutustunut jouduttuaan sairaalaan jonkin ohimenevän vaivan vuoksi.

Siinä missä Päätalolla oli kauan vaikeuksia perustella itselleen, että ammattikirjailijana olo ei merkinnyt synnillistä oikeiden töiden välttelyä eikä ollut merkki hunningolla olemisesta, jollaiselta se kotiseudun ankaran uskonnollisesta näkökulmasta epäilemättä vaikutti, Séamus Ó Grianna joutui alati painiskelemaan niiden traumojen kanssa, jotka englannin kieltä edellyttävä opettaja oli karttakeppiä huutoen jättänyt iirinkielisen pikkupojan sieluun. Ja siinä missä Päätalo onnistui todistamaan vanhemmilleen ja kylänmiehilleen, että kirjailijan työ oli oikeasti työtä ja toi kotikylälle kunniaa¹⁴, Séamus Ó Grianna joutui tunnustamaan tappionsa. Lapsensa hän kasvatti englanninkielisiksi, ja elämänsä ehtona hän liittyi Language Freedom Movement -liikkeeseen, jonka tarkoitus oli lopettaa iirin opetus kouluissa ja viedä siltä virallinen asema (Ó Conluain, 35–36). Iirinkielinen syntyperä oli hänelle sittenkin ennen muuta häpeän aihe, takapajuisuuden ja primitiivisyyden stigma, ja englannin osaaminen oli pohjimmiltaan hänellekin sivistyksen ja oppineisuuden oleellisin muoto – *léann agus Béarla*.

Kaksi kieltä

Sekä Kalle Päätalon että Séamus Ó Griannan kirjallisesta arvosta ja viehätystä merkittävä osa perustuu kieleen. Molempien kirjailijoiden kielenkäyttöä leimaa omintakeinen murre – joskin tässäkin tulee näkyviin Päätalon ja Ó Griannan kirjailijanlaadun perusero. Päätalon koillismaalainen puheenparsi muuttuu ja muovautuu uudensuomalaiseksi vuorovaikutuksessa muiden murteiden kanssa lainaten niistä tarvitsemansa sitä mukaa kun Kalle lähtee kotiseudulta maailmalle, ensin sotaan ja sitten Tampereen rakennustyömaiden telineille. Tässäkin mielessä Päätalo on yhteiskunnan muutoksissa mukana elävä kirjailija, mikä tunnetusti onkin syynä siihen, että niin monet pystyvät samastumaan häneen rajun rakennemuutoksen kokeneessa Suomessa.

Séamus Ó Grianna taas näyttäytyy myös kielensä osalta varsin muuttumattomana. Hän ryhtyi alun perin kirjoittamaan pitkälti siksi, että kauhistui sitä, miten kehnolla kielitaidolla englantia äidinkielenään puhuvat kaupunkilaiset kielenharrastajat koettivat kirjoitella iiriksi, ja katsoi asiakseen näyttää, mitä eroa oli iirillä ja iirillä (sitaatti esipuheen sivulla V, Ó Grianna 2003). Hänen kirjallinen kunnianhimosensa yhdistyi siksi melkoiseen kielelliseen konservatiivisuuteen. Hän pyrki autenttiseen Donegalin murteeseen eikä suvainnut

¹⁴ Teosten reseptiosta Päätalon kotiseudulla ks. esim. Vahtola, 163.

uudissanoja – hän valitsi mieluummin englanninkielisen raakalainasanan kuin vakiintuneenkin iirinkielisen uudissanon viitatakseen nykyajan käsitteisiin, joten politiikkakaan ei ollut hänelle politiikkaa, *polaitíocht*, vaan ”niitä politics-juttuja”, *gnoithe politics*. Tämä synnyttää mielikuvan Dubliniin kotiseudultaan karkotetusta maanpakolaisesta, jolle iirin kieli ja iirinkielinen kirjoitustyö merkitsee ennen kaikkea paluuta idealisoituun lapsuuden maailmaan – ei yhteiskunnan ja kielen kehitystä valppaasti seuraavasta kansalaisesta.

Loppusanat

Séamus Ó Griannan ja Kalle Päätalon urat ovat edenneet monessa suhteessa vastakkaisia teitä. Siinä missä Ó Grianna kirjoitti kovin valmiiden konventioiden mukaan hamasta nuoruudestaan uransa loppuun asti¹⁵, Kalle Päätalon urassa on hyvinkin havaittavissa kehitystä ja avautumista modernistisille kirjallisille keinoille, eikä edes Iijoki-sarjan ”omaelämäkerrallinen sopimus” syntynyt ilman esikoisteoksen ja Koillismaa-sarjan kaltaisia hapuiluja.

Sekä Ó Griannasta että Päätalosta on modernistisessä kritiikissä koettu tehdä hyvää vihollista. Ó Grianna ehti aikansa olla kansakunnan kaapin päälle nostettu isähahmo, ja iirinkielinen modernismi on ainakin jossain määrin nähnyt itsensä kapinana juuri Ó Griannaa vastaan. Kuitenkin molemmat kirjailijat sopivat varsin huonosti heille tyrkytettyyn rooliin. Todellinen Séamus Ó Grianna ei yksiselitteisesti ihannoinut sen enempää isänmaan itsenäisyystaistelua kuin irlantilaista kansallismielisyyttäkään, koska kilttinä ja kristillisenä ihmisenä pohjimmiltaan kavahti sotaa ja tappamista, ja toisaalta monien muiden syntyperäisten iirinkielisten tavoin ymmärsi, että nationalismi, joka teki iiristä koko kansallisuuden symbolin, ei välttämättä koko yhteiskunnan kannalta ajanut iirinkielisten maalaisihmistien asiaa.

Ó Griannan ja Päätalon kaltaisten kansankirjailijoiden rooli pienessä kieliyhteisössä on monellakin tavoin merkittävä, ja heidänlaisiaan kirjoittajia voidaan pitää pitkälti välttämättömänä edellytyksenä korkeakirjallisuudenkin olemassaololle. Elävä murre auttaa kieltä uudistumaan omista omaperäisistä

¹⁵ Alan Titley on kuitenkin suuressa iirinkielisen romaanin historiaa käsittelevässä monografiassaan (Titley, 85–90; 266–274) nähnyt ainakin Séamus Ó Griannan myöhäisvaiheen romaanin *Bean Ruadh de Dhálach* hyvin erilaisena, selvästi vähemmän konventionaalisenä ja staattisena kuin Ó Griannan muut teokset. Toisaalta Ó Griannan ensimmäinen, alkujaan jatkosarjana julkaistu yritys iirinkieliseksi romaaniksi, *Castar na Daoine ar a Chéile agus ní Chastar na Cnoic is na Sléibhte* (ilmestynyt kirjan muodossa ensimmäisen kerran osana kokoelmaa Ó Grianna 2002), joka pyrkii – olkoonkin että naiivisti ja kömpelösti – kuvaamaan aikansa nuoren irlantilaisen älymystön kokemusmaailmaa, eroaa oleellisesti hänen myöhemmistä, kaavamaisista teoksistaan, vaikka siinäkin on tunnistettavissa yksi kirjailijan mieliteemoista, osapuolten ujouden ja kommunikaatiokyvyttömyyden vuoksi onnettomaksi jäävä rakkaus.

voimavaroistaan käsin. Lukijan omaa kokemusmaailmaa lähellä olevat tarinat ja miljööt madaltavat lukukulttuurin kynnystä. Toisaalta ainakin Ó Griannan tapauksessa viihdekirjallisuuden – romanttisten lukemistojen – konventioiden luova soveltaminen houkuttelee (tai ainakin kirjailijan kukoistuskautena houkutteli) englanninkielistä viihdettä lukemaan tottuneita iirinkielisiä irlantilaisia tutustumaan myös hänen teoksiinsa, jotka oli laadittu omalla äidinkielellä ja sijoitettu kotoiseen miljööseen; toisaalta kirjailijan tapa kaivaa salavihkaa maata näiden konventioiden alta päättämällä rakkaustarinat aina traagisiin, mutta hyvin realistisiin pettymyksiin oli omiaan valmentamaan lukijaa myös toisenlaiseen luettavaan.

Séamus Ó Grianna oli kirjailijanakin aina kansanvalistaja, joka omaksui kansankirjailijan roolin ennen muuta opettaakseen – opettaakseen iirinkieliset maanmiehensä lukemaan kaunokirjallisuutta äidinkielellään, mutta myös opettaakseen englanninkielisiksi kasvatetuille irlantilaisille mielestään oikeaa ja hyvää iiriä. Séamus Ó Grianna näkikin itsensä viime kädessä iirinkielisen maaseudun tarinakertojien ja perinteensäilyttäjiä, *seanchaíden*, työn jatkajana koko Irlannin tasolla; ja jos hän kirjoittikin konventionaaliseen tyyliin, tätä voitaneen pitää tietoisena valintana tilanteessa, jossa kieli oli – kuten uskottiin – kuolemassa käsiin, ja syntyperäisten iirinkielisten kirjailijoiden tuottamat tekstimassat toimivat kieltä opettelevien kulttuurinationalistien kannalta mahdollisimman autenttisenä korvikkeena sille iirinkieliselle arkielämälle, jota heillä ei ympärillään ollut luontevan kielenkäytön mallina. Séamus Ó Grianna ei voinut ryhtyä modernistisiin kokeiluihin, vaikka olisi ehkä halunnutkin, koska hänellä oli kiire pelastaa aidosta Donegalin kansaniiristä jälkipolville se, mitä siitä pelastettavissa oli. Pääatalo taas ei ollut pelastamassa sukupuuton uhkaamaa kieltä, vaan rikastuttamassa suomen kaltaista elävää kulttuurikieltä ja luomassa sille laajaa lukukulttuuria.

Patrick Kavanaghin sanoin:

*There is the source from which all cultures rise
And all religions,*

*There is the pool in which the poet dips
And the musician.*

*Without the peasant base civilization must die [...].
(Kiberd 1995, 479)*

Sekä Pääatalo että Ó Grianna edustavat tuota *peasant base*'iä, jota ilman sivistys kuolee. Mutta siinä missä Pääatalo katsoi juurevan maalaisuutensa olevan pohja, jolta ponnistaa kohti kirjallisuutta, Ó Grianna näki pohjan olevan murenemassa, ja hänen tehtävänsä oli yrittää pitää sitä koossa, edes jotenkin.

Kirjallisuutta

1. Lähteet

Séamus Ó Grianna:

Caisleáin Óir, Baile Átha Cliath agus Corcaigh: Cló Mercier, 1994.

Castar na Daoine ar a Chéile – Scríbhinní Mháire 1. Eagarthóir: Nollaig Mac Congáil. Baile Átha Cliath: Coiscéim, 2002.

Cora Cinniúna (niteet 1 ja 2). Niall Ó Dónaill a roghnaigh agus a chuir in eagar. Baile Átha Cliath: An Gúm, 1993 (alaviitteissä: Ó Grianna 1993 I ja Ó Grianna 1993 II).

Na Blianta Corracha – Scríbhinní Mháire 2. Eagarthóir: Nollaig Mac Congáil. Baile Átha Cliath: Coiscéim, 2003.

Nuair a Bhí mé Óg. Baile Átha Cliath agus Corcaigh: Cló Mercier, 1986.

Tairngreacht Mhiseoige. Baile Átha Cliath: An Gúm, 1995.

Kalle Päätalo:

Loimujen aikaan. Jyväskylä ja Helsinki: Gummerus, 1995 (= Päätalo 1995b. Seitsemäs painos, ensimmäinen painos ilmestynyt 1976).

Nuoruuteni savotat. Jyväskylä ja Helsinki: Gummerus, 1995 (= Päätalo 1995a. Kahdeksas painos, ensimmäinen painos ilmestynyt 1975).

2. Tutkimuskirjallisuus

Karonen, V. & I. Loivamaa: 'Kalle Päätalo' teoksessa *Kotimaisia...*, 225–229.

Kiberd, D. *Inventing Ireland – The Literature of the Modern Nation*. London: Jonathan Cape 1995.

Kotimaisia nykykertojia 1–2. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu 2003.

Mac Congáil, N. toim. *Jonneen Khorduroy Answers Critics – Léachtaí Cuimhneacháin ar Shéamas Ó Grianna "Máire" (1889–1969)*. Baile Átha Cliath: Coiscéim 1992.

Mac Gabhann, M. *Rotha Mór an tSaoil*. Seán Ó hEochaidh a scríobh, Proinsias Ó Conluain a chuir in eagar. Indreabhán: Cló Iar-Chonnachta 1996.

Mac Grianna, S. *Pádraic Ó Conaire agus Aistí Eile*. Baile Átha Cliath: An Gúm 1986 (ensipainos 1936).

Niklander, H. 'Kaksi talvisodasta myöhästynyttä'. *Parnasso* 8/1991, 502–504.

Ní Mhainnín, C. *Cuimhní Cinn Cháit Ní Mhainnín*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnachta 2000.

- Ó Caoimh, S. *An Sléibhteánach*. In eagar ag Éamon Ó Connchúir, cóirithe don chló ag Pádraig Ó Fiannachta. Maigh Nuad: An Sagart 1989.
- Ó Conluain, P. 'Saol Corrach Cointinneach. Gnéithe de Bheathaisnéis Shéamais Uí Ghrianna'. Teoksessa Mac Congáil 1992, 23–36.
- Ó Criomhthain, T. *An tOileánach*. Pádraig Ua Maoileoin a chuir in eagar. Baile Átha Cliath: Helicon Teoranta/An Comhlacht Oideachais 1980.
- Ó Dónaill, E. *Scéal Hiúdaí Sheáinín*. Baile Átha Cliath: An Gúm 1997.
- Ó Fiaich, T. *Saothar Mháire mar fhoínse don stair shóisialta*. Teoksessa: Ó Fiaich, Tomás: *Ón Chreagán go Ceann Dubhrann*. Aistí le Tomás Ó Fiaich. Eagarthóir: Diarmaid Ó Doibhlin. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar Tta 1992, 145–168.
- Päätalon juurella*. Juhlakirja 11.11.1999 Kalle Päätalon täyttäessä 80 vuotta. Toim. Tero Liukkonen. Jyväskylä ja Helsinki: Gummerus 2000.
- Roos, J. P. 'Mistä yhteisen kansan omaelämäkerrat kertovat ja miten?' Teoksessa Tenhunen 1988, 169–182.
- 'Mutta onko tämä omaelämäkerta?' Teoksessa *Päätalon...*, 25–30.
- Sayers, P. *Peig. Tuairisc a thug Peig Sayers ar imeachtaí a beatha féin*. Baile Átha Cliath: Comhlacht Oideachais na hÉireann, ei painovuotta.
- Sihvo, H. 'Kalle Päätalon toisenlainen sota'. Teoksessa *Päätalon...*, 133–149.
- Sinnemäki, A. 'Rumien ja raadollisten hupi ja hyöty.' Teoksessa *Päätalon...*, 61–74.
- Syrjä, J. 'Muistin kirjailija'. Teoksessa *Päätalon...*, 15–20.
- Tenhunen, I. *Toisen tasavallan kirjallisuus*. Keskustelua Pentinkulman päivillä 1978–1987. Juva: WSOY 1988.
- Titley, A. *An tÚrscéal Gaeilge*. Leabhair Thaighde, an 67ú hImleabhar. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar 1991.
- Vahtola, J. 'Pelastettu kulttuuri'. Teoksessa *Päätalon...*, 151–153.

3. Verkkosivuja

Päätalo-instituutin arkistoluettelo:

<http://www.taivalkoski.fi/paatalo-instituutti/arkistoluettelo.htm>